

BOLALARNI TARBIYALASHDA OILA TURLARINING AHAMIYATI

Laylo Nurmuxamedova

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Oligofrenopedagogika kafedrasida dotsenti, p.f.n.

Raxmatova Dilsora

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi

Toxirova Maftuna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: *mazkur maqolada bolalarni tarbiyalashda oila turlarining ahamiyati, mazkur jarayonda oilaning ahamiyati, bolaning shakllanishidagi o'rnini masalalari tahlil qilingan. Nogironligi bor bolalarni tarbiyalashda oilaning mavqeyi, maxsus maktablar va pedagoglar bilan hamkorlikda qilinishi kerak ishlar yuzasidan fikrlar berilgan.*

Kalit so'z va iboralar: *oila, nogironlik, bola, tarbiya, tur, jarayon, his-tuyg'u.*

Bola shakllanishida oilaning katta va ko'pincha hal qiluvchi ta'siri bor. Uyda bola taqlid qilishga namuna izlaydi. Bola kuzatib yuradigan shart sharoit va muammolar uning ma'naviy tushunchasi shakllanishida ijobiy ta'sir ko'rsatishi lozim. Bu nuqsonli bolalar rivojlanish sharoitida ayniqsa muhimdir.

Ma'lumki oila jamiyatning boshlang'ich pog'onasi bo'la turib, turli vazifalarni bajarishga qodir va ulardan eng muhimi bolalarni tarbiyalashdir. Rivojlangan jamiyatda uning sharoitida bu masalani boshqa, jamiyat institutlari ham amalga oshirishda qaramasdan, tarbiyaviy ishda oilaning o'rnini susaygani yo'q aksincha kuchaydi. Shu bois oila bilan jamiyat ta'lim-tarbiyaning murakkab tizimini va birinchi navbatda maktabgacha tarbiya muassasalari bilan o'zaro ta'sirining tashkiliy shakl va usullarini izlash masalasi gavdalanadi.

Nogiron bolaning o'rnini oilada o'ziga xosdir, uning yashash muhiti bilan tanishish, shu muhitda tarbiyalanayotgan bola shaxsini aniqlashda yordam beradi va oila bilan maxsus maktabgacha tarbiya muassasasi hamkorlikda ish yuritish shakli va usulini aniqlab beradi hamda bu ta'lim tarbiya berish ishlarida, insonning yuksalishida katta ahamiyat kasb etadi.

Alohida yondashish bolaning hozirgi vaqt sharoitidagi holati va ayniqsa yetuklik darajasini e'tiborga oladigan ta'lim tarbiya rejasini tuzishdir. Oilada o'jarlik oqibatidir. Oilada o'jarlik oqibatida janjallik holatiga tushgan vaziyatlarda ham alohida yondashishni amalga oshirsa bo'ladi. Alohida yoydashish va o'zi uchun zarur bo'lgan va qo'lidan keladigan vazifalardan ozod etiladi.

Bunday ota-onalarni vaholanki ayblash mumkin emas, ammo ularning ezguliklari bilan bola uchun foyda keltirmaydi. Aksincha, haddan tashqari ezgulk mustaqillikka, murakkab hayot sharoitiga etarli darajada moslashish qobiliyatini mahrum qiladi. Chunki, kerakli tajribani tarbiyalashda ko'maklashmaydi. Bola katta bo'lib boradi, lekin hulqida mustaqil bo'lmaydi, atrofdagilar bilan munosabatda bo'lish malakalari shakllanmaydi. Ota-onalar nogiron farzandlarni har tomonlama rivojlanishi kechishiga sabab bo'ladilar.

Bunday holatda bolani oiladagi mavqeini o'zgartirish lozim. O'z-o'ziga xizmat qilishni to'liq o'zgarib borishi lozim, o'rnini yig'ish, yuvinish, kiyinish, ovqat eyish va hokazolar. Bolada amaliy ishlarni tez va toza bajarish odatini tarbiyalash lozim. Ota-onalar bolalarini jismoniy jihatdan chiniqtirish, rasm chizishga, narsalar yasashga bolalar diqqatini jalb qilish muhimdir. Defektolog bolaga haddan ziyod g'amho'rlik qilish uning psixik va jismoniy rivojlanishi uchun zarur ekanligini ko'rsatib berishi kerak.

Oiladagi nogiron bolalarga nisbatan boshqa munosabat ham uchrab turadi. Bolani nuqsonligiga ko'nikishini hohlamasdan, uning qobiliyatini mubolag'a qilishadi, ko'pincha sezmaydilar, bolani tashxis komissiyasining ko'rigidan o'tishga yoki maxsus muassasalarga o'qishga yuborishga qarshilik ko'rsatadilar.

Bolaning kelajagi haqida hayollar suradilar ("Bolam musiqachi bo'ladi", "Umumta'lim maktablarida o'qiydi"). Bunday ota-onalar uchun bir narsani isbotlash qiyin bo'ladi. Bolasi uchun butun hayotini, vaqtini mablag'ini fido qiladilar. Ba'zi ota-onalar farzandlarining nuqsonlaridan uyalib ularni odamlardan berkitish, jamoa qatnaydigan erlarga, kino, teatrlarga bormaslik hattoki aylanib kelishga ham rad etish hollari uchrab turadi. Buning oqibati aniq hayot lahzalaridan mahrum bo'lgan bolaning avvalo, ongini o'sishi sekinlashadi, zehni ish oson kechayotganini ko'rib ular bilan munosabatda bo'lish uchun sharoitlar yaratib beriladi. Bu turdagi oila uchun g'oyaviy zarurligini ta'kidlaydi. Oila a'zolari o'rtasida vazifalarini yanada aniqroq taqsimlashni onani va oiladagi a'zolarining bola tarbiyasida bir xil ishtirok etishi uqtirib boradi. Ota-onalarni oiladagi tarbiyalanayotgan nogiron bolaning ruhiy rivojlanishni o'ziga xos xususiyatlari, uni individual yondashishi kerakligi bilan tanishtirib, ularni pedagogik bilimini oshirishga yordam beradi. Odamlar orasida notinch oilalar ham kam emas. Bunday turdagi oilalarda ishlab chiqarish va oilaviy vazifalarga befarq munosabatda bo'lish, oilaviy an'analarga rioya qilmaslik, uy ishlariga loqayd munosabstda bo'lish, xo'jalik yuritishda tartibsizlik xos bo'ladi. Bunday oilaning a'zolari orasida o'zaro hurmat etarli bo'lmaydi. Tarbiyaga mas'uliyatsizlik munosabatda bo'lish xos bo'ladi.

Bunday oiladagi keskin sharoit nogiron bola qo'rs-qo'pol, urishqoq bo'lib qolishga shuningdek, kattalar va jamoaning talablariga bo'ysunmaslik kabi hislatlar shakllanadi.

Ijtimoiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarda notinch oilalarning bolalariga salbiy ta'siri ta'kidlab o'tilgan, chunki o'z muammosi bilan cheklangan ota-onalar bolalar tarbiyasiga e'tibor berishmaydi. Oila esa maktabgacha tarbiya yoshidagi aqli zaif bolalar uchun birinchi ijtimoiy muhitdir, agar u notinch bo'lsa, bu bolaning sog'lig'iga ham, uning hulqiga hamsalbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, urush va janjal sharoitida yashovchi bolalar tinch hayot uydagi shinamlilik, g'amxo'rlik va mehrdan baxramand bo'lmaydilar. Shuning uchun ham ular atrofdagilar bilan muloqotda, o'zaro munosabatda salbiy tajriba orttirashadi, turli asab kasalliklariga duchor bo'lishadi. Bunday oilalarda ota-onalar insonparvarlik xislarini shakllantirishga e'tibor berishmaydi lekin bunga e'tibor berish kerak.

Tarbiyachilar nogiron bolalarning salomatligi, hulqi, tengdoshlari bilan munosabatini kuzatib boradilar va bolaning qalbida qanday kechinmalar yuz berayotganligini sezadilar. Bu oilalarga maktabgacha tarbiya muassasasi va targ'ibot fanlari, bolaning ota-onasi

ishlaydigan korxonadagi jamoat tashkilotlari, kasaba va xotin qizlar uyushmasi, korxonah rahbariyatining yordamlari tashkil etilishi kerak.

Oila turlaridan yana biri to'liqmas oilalardir. Bu turdagi oilalarda ota-onalarning biri bo'lmaydi. Agar bunday oila uchun g'oyaviy yo'nalganlik, ishlab chiqarish va oilaviy vazifalarga ma'suliyatlik munosabatida bo'lish, tarbiyaning maqsad va vazifalarini bilish xos bo'lsa, u tinch oila bo'ladi, agar bu shartlar buzilsa notinch oilalar bo'ladi. Ammo bunday oilada tarbiyaning qiyinligi o'zaro munosabatlarning muammosi deb qarashimiz kerak. Oila a'zolarining, boshqa yaqin kishilarning bolaga bo'lgan munosabati belgilaydi.

Ma'lumki nogiron bolalarda achinish, aziyat chekish, his tuyg'ulari yo'q, ularning o'rniga ota-onalari ko'proq aziyat chekishadi. Chunki ular farzandlari xech qachon mustaqil bo'la olmasligi, unga doimo alohida diqqat e'tibor berish kerakligini yaxshi bilishadi.

Biz jamiyatimizdagi nuqsoni bor bolalarni e'tiqodli bo'lish, ishlab chiqarish vazifalariga mas'uliyatlilik munosabatida bo'lib, oila a'zolari orasida hurmat, ma'naviy yaqinlik bo'lmaydi. Ota-onalarda bolalar bilan har xil munosabatlar o'rnatiladi. Bunda nogiron bolaga turli munosabatda bo'ladilar. Oila a'zolari tomonidan bolaga qo'yiladigan talablar bir xilda bo'lmaydi, bunda bolaning imkoniyatlari hisobga olinmaydi.

Bunday oilada bolaning hayoti noto'g'ri tashkil qilinadi, natijada bola tabiatida salbiy jihatlari, ya'ni ota-onalarga nisbatan hurmatsizlik, ular talabini bajarmaslik kabilar rivojlanib borishi mumkin.

Yuzaki tinch oilalar bilan ishlash jarayonida ona diqqat e'tiborini oiladagi psixologik vaziyatni, ota-ona o'rtasidagi munosabat yo'nalishini o'zlashtirishga qaratadi, ota-onalarga hurmat ruhini tarbiyalash dam olish, o'qish, mehnat qilish kabi ahloqiy qoida vositalariga katta nazorat bilan e'tibor berish zarur.

Oila ma'naviy hayotning muhim tarkibiy qismlaridan biri- psixologik munosabatlardir. Psixologik munosabatlar ko'p qirrali bo'lib, u ayniqsa boladagi mehr muhabbat hissini ota-onalar mehri shuningdek oila a'zolarining kayfiyatlari hulq hislatlarini o'z ichiga oladi. Bizning fikrimizcha, oilada muhim tarbiyaning maqsadi va ota-onaning bu maqsadga erishishi uchun kerakli darajadagi qobiliyati bo'lishi, ishbilarmonligi va ayrim paytda istaklari to'g'ri kelmasligidan kelib chiqadigan barcha ziddiyatlarni echish kerak. Mutaxassisning eng so'nggi diagnozini eshitgani zahotiyuq, ota-onalar bolaning hayotidan kelajagi haqida tashvish tortishni boshlashadi.

O'z farzandlarining baxtini o'ylab bola nuqsonini yumshatish bunday sharoitlarni o'rganib bora olmaydi. Unga sovundan qanday foydalanish, qo'lini va yuzini qanday yuvishi, sochiq bilan qo'lini, yuzini artish va sochiqni ilib qo'yishni ko'rsatish lozim.

Oilada bolaga avvalo, engil qo'lidan keladigan vazifalarni bajarish, keyinchalik asta-sekinlik bilan murakkablashtirib boriladi. Oila mehnatini qizlarini yoki o'g'il bolalarini deb ajratish shart emas har bir uy ishi bola uchun foydalidir, uy ishlarini bajarish uchun oddiy va aniq vazifalar berishi kerak.

Agar ona ishga ketishidan oldin topshiriqlarni bo'lib bersa u holda bu ishlar bajarilishiga ishonish mumkin. Aniq vazifa berilmasa, masalan uyni tozalab qo'yish bunda

bolalar nima qilishlarini bilmay qoladilar. Mehnat hamma vaqt bolani yaxshi xususiyatlarini tarbiyalaydi va nuqsonlarni tuzatishga yordam beradi.

Korreksiya ishlari eshitishidan osongina to'g'irlash, yumshatish degan ma'noni bersa ham, amalda oila va maktab hayotida nogiron bolalar bilan ish olib borish juda ham qiyindir. Buni murakkabligini ota-onalar, amaliy hodimlar yaxshi tushunadilar. Chunki, bilimlar tizimini berish, tarbiyalash shaxsni shakllantirish bevosita to'g'ridan-to'g'ri amalga oshiriladi. Bu ish har bir faoliyatda, tarbiyaviy ishlarda bolalarning butun hayoti davomida amalga oshirilib boriladi. Bu o'rinda mashhur fransuz shifokori va oligofrenopedogogi E.Senishning chuqur aqli zaiflarga oid fikrlari juda ko'p ta'kidlangan. Ota-onalarning o'z bolalarini psixologiyasini bilmasligi, oilada o'z farzandlarini o'ta erkatoy qilib o'stirishlari, hamda ularni haddan tashqari asrab - avaylab ardoqlashi oilada bola huquqini buzilishiga olib keladi. Demak, oila va oiladagi bola tarbiyasi, malakasi eng muhim masalalardan biridir. Ota-onalar o'z farzandlarni voyaga etmagunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar. Bu ayniqsa, nogiron va turli hil nuqsonli bolalar uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida" (yangi tahriri). T.: 2008.
2. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2008 yil 7 yanvarda qabul qilindi.
3. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2006 yil 12 avgustda qabul qilingan. Senat tomonidan 2006 yil 24 avgustda ma'qullangan.
4. Shavkat Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston Davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. T.: "O'zbekiston", 2016.
5. Nurmuxamedova L.Sh. Oilada nogiron farzandni tarbiyalashning ilmiy-nazariy asoslari. Nomzodlik diss.avtoreferati, 2006
6. Amirsaidova Sh.M, Maxmudova D, «Aqli zaif bolalarni mehnat faoliyati orqali ijtimoiy moslashtirish» "Maxsus pedagoglarni tayyorlash istiqbollari: qo'shimcha ta'lim va ijtimoiy moslashish" Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Toshkent, 2019 y.,49b
7. Nurmuxamedova L.Sh. Nogiron bolalarni tarbiyalashda oila va maxsus muassasa xamkorligini ta'minlashning ilmiy-metodik asoslari (monografiya). -T.: «Fan va texnologiya», 2014
8. Ayupova M.Yu., Zaxidova R., Logopedik korreksiyada o'yinning ahamiyati, "Актуальные проблемы социального и инклюзивного образования для детей"
9. N. Q.Abidova Autizm spektrli bolalarni o'qitish va tarbiyalash/o'quv qo'llanma.Toshkent – 2023 y.

10. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA //INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS." International Scientific and Current Research Conferences. – 2022.

11. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA" INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2022. – C. 241-247.

12. Abidova, N. K. (2023). Psychological and pedagogical study of children with autism. *Oriental Journal of Education*, 3(03), 61-65.

13. Qutbiddinov, A. N. (2022). Technology of forming geometric concepts in primary class students with intellect defects on the basis of" integration Cluster". *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 6461-6466.

14. Nazokat, A. (2023). Autizm spektori buzilgan o‘quvchilarning bilish faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 412-415.

15. Abidova, Nazokat. "Positive effects of formation of knowledge, skills and skills on the basis of interdisciplinary relations." *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 2505-2510.

16. Qutbiddinovna A. N. AUTIZM SPEKTORLI BOLALARDA IJTIMOYIY-MAISHIY MALAKALARNI RIVOJLANTIRISH: doi. org/10.5281/zenodo. 10555394 //ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2024. – T. 1.№. 1.

17. Obidova, B., & Abidova, N. Q. (2023). RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR LUGAT BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 417-419.

18. Abdupattayeva, D., and N. Q. Abidova. "IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLUZIV TA'LIMGA KIRITISH UCHUN ULARNING OTA-ONALARINI TAYYORLASH YO 'LLARI." QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI (2023): 758-760.

19. No‘monjonova, R., & Abidova, N. Q. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 448-450.

20. Sharobidinova F., Abidova N. Q. AUTIZMGA EGA BOLALARNI PSIXOLOGO-PEDAGOGIK O‘RGANISH //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 761-763.

21. Ubaydullayeva M., Abidova N. Q. O‘ZBEKISTONDA AQLI ZAIF BOLALARNI ERTA TASHXIS QILISH MUAMMOLARI //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 764-766.